فصلنامه علمی _ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره بیست و ششم، بهار۱۳۹۸- صفحات ۵۰– ۲۵

برتری تکافل بر بیمه از منظر عدالت اقتصادی

ندا جمشیدی (نویسنده مسئول)[۱]
مهدی طغیانی دولت‌آبادی[۲]

تاریخ دریافت:۱۳۹۷/۰۵۰۳ تاریخ پذیرش:۱۳۹۷/۰۹/۱۸

چکیده

در اسلام، عدالت اقتصادی برپایه دو بعد توازن اجتماعی و تکافل اجتماعی قابل بررسی است. از بعد توازن اجتماعی ریشه کن نمودن فقر از جامعه اسلامی مورد نظر است و از بعد تکافل اجتماعی که گاه از آن به عنوان همیاری عمومی نیز یاد کرده‌اند، در واقع به مسئولیت اجتماعی هر فرد در برخورد با مشکلات موجود در جامعه اشاره می‌شود. امروزه تکافل به‌عنوان یکی از الگوهای پرکاربرد در پوشش ریسک و بیمه مورد توجه اندیشمندان حوزه مالیه اسلامی و نیز فعالان بازارهای مالی در کشورهای مختلف جهان است. سازوکار کلی عملیات تکافل این گونه است که متکافلین تحت یک قرارداد شرعی، مبلغی را به‌عنوان هبه به صندوق تکافل پرداخت می‌کنند و در مقابل این مبلغ خدمات معینی (مانند پرداخت خسارت و ...) را دریافت می‌کنند. منابع صندوق تکافل نیز در طرح‌هایی که ماهیت شرعی دارند سرمایه‌گذاری گردیده و از محل سرمایه‌گذاری عوایدی حاصل می‌شود. شرکت تکافل از این عایدی مبلغی را به عنوان حق‌الزحمه (که قبلا بین اعضا و شرکت به توافق رسیده) دریافت می‌کند. اصل کفالت همگانی به‌عنوان یکی از اصول اساسی نظام اقتصادی اسلام بر این الگو حاکم است. براساس این اصل، افراد اجتماع نسبت به یکدیگر مسئولیت متقابل دارند و باید کفالت یکدیگر را بر عهده گیرند. بر این اساس، در این الگوی پوشش ریسک برخلاف بیمه رایج که فعالیتی سودمحور است عدالت اقتصادی به خوبی تحقق می‌یابد.

کلمات‌کلیدی: ریسک، پوشش ریسک، بیمه، تکافل، صندوق تکافل.
طبقه‌بندی JEL: D63, G22

---

۱. کارشناس ارشد اقتصاد اسلامی دانشگاه اصفهان n.jamshidi23@gmail.com
۲. استادیار گروه اقتصاد دانشگاه اصفهان M.toghyani@ase.ui.ac.ir

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

مقدمه

عدالت اقتصادی بارزترین نمود عدالت اجتماعی است که در رأس پایه‌های مستقیم اقتصاد اسلامی قرار دارد (دادگر، ۱۳۷۸: ۱۱۴). بر پایی عدالت چنان اهمیت دارد که قرآن کریم می‌فرماید: مردم را به گونه‌ای رشد دهید که خودشان عدالت اقتصادی را بر پا کنند «لِيَقُومَ النَّاسُ بِالقِسطِ» (حدید، ۲۵). درواقع، در جامعه اسلامی زیرسیستم‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و روابط میان نهادها به گونه‌ای شکل می‌گیرد که عدالت به نوعی درون‌زا می‌شود (دادگر، ۱۳۷۸: ۱۲۰). اصل کفالت همگانی، یکی از اصولی است که در راستای اجرا و تحقق عدالت اقتصادی نقش مؤثری دارد و تأمین رفاه افراد جامعه از طریق تضامن و کفالت همگانی، از جمله اهداف نظام اقتصادی اسلام است (غفوری، ۳۸).

اصل کفالت همگانی به این معناست که افراد جامعه نسبت به یکدیگر مسئولیت متقابل دارند. به عبارت بهتر، در فرهنگ اسلامی، احساس مسئولیت همگانی و تأمین نیازهای اساسی دیگران و اهتمام ورزیدن به سرنوشت هم‌کیشان مسلمان بلکه همه انسان‌ها یک اصل مهم مسلمانی خوانده شده است. لذا چنان‌چه الگویی بتواند در راستای فرهنگ اسلامی عمل کنند، قطعا در تحقق عدالت اقتصادی موفق بوده و مورد استقبال مسلمان قرار خواهد گرفت. صنعت تکافل از یک‌سو به جهت تطابق با فقه عامه (اهل سنت) و از سوی دیگر به جهت حاکمیت اصل کفالت همگانی بر آن، فراهم کننده عدالت اقتصادی در جامعه بوده و نسبت به بیمه رایج در تحقق عدالت اقتصادی برتری دارد. از این‌رو، این صنعت به‌عنوان جزئی از نظام مالی رو به‌رشد اسلامی، با سرعت بالایی در حال رشد و گسترش است؛ تا جایی‌که علاوه بر کشورهای اسلامی کشورهای دیگری از جمله کشورهای اروپایی و آمریکایی نیز شاهد تأسیس شرکت‌های متعدد عرضه‌کننده محصولات تکافل هستند. این در حالی است که این نوع بیمه تاکنون در ایران به اجرا نرسیده است. به همین سبب بررسی نظری و کاربردی این الگو در سال‌های اخیر در کشور اهمیت زیادی یافته است. این مقاله نیز به‌منظور کمک به اجرایی شدن تکافل در کشور به روش توصیفی و کتابخانه‌ای درصدد اثبات عدالت‌محور بودن تکافل و درنتیجه برتری آن بر بیمه رایج است. برای این منظور، در ادامه ابتدا فرآیند بیمه رایج معرفی و مشروعیت آن بررسی خواهد شد و سپس تکافل، اصول، مبانی و پیشینه آن در اسلام تشریح می‌شود و تفاوت‌های آن با بیمه رایج و از این طریق برتری آن بر بیمه رایج در تحقق عدالت اقتصادی تبیین خواهد شد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعات متعددی در زمینه تکافل به روش‌ها و تکنیک‌های متفاوتی انجام شده است، اما به منظور رعایت اختصار، در ادامه، تنها به بررسی مهم‌ترین مطالعات در این زمینه بسنده می‌شود:

جلیلی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی مبانی حقوقی بازتوزیع مازاد بیمه تکافل» به روش توصیفی تحلیلی به بررسی مجاز بودن مشروعیت مازاد و مبنای مشروعیت حقوقی آن پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که سودی که از فعالیت‌های بیمه‌ای نصیب مشارکت‌کنندگان می‌شود براساس گنجاندن بیمه تکافل در قالب هبه معوضه و همچنین ماده ۱۰ قانون مدنی، در دیدگاه حقوق جمهوری اسلامی ایران دارای مبنایی شرعی است.

عربی و محمودی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان«بررسی تکافل، چشم‌انداز و چالش‌های صنعت تکافل» به روش توصیفی تحلیلی به بررسی تکافل، تفاوت‌های آن با بیمه متعارف، چشم‌انداز و چالش‌های پیش‌روی صنعت تکافل می‌پردازد. نتایج این پژوهش حاکی از ان است که صنعت تکافل ویژگی‌هایی دارد که این صنعت را از صنعت بیمه متعارف متمایز می‌کند. عملیات تکافل نسبت به بیمه متعارف از شفافیت مالی بیشتری برخوردار است. بعلاوه برخلاف بیمه رایج، تکافل‌شوندگان در مازاد پذیره‌نویسی و سود حاصل از سرمایه‌گذاری سهیم هستند و از این جهت به عدالت نزدیک‌تر است. برای توسعه صنعت تکافل علاوه برآگاهی مشتریان و توسعه محصولات، همگن‌سازی و استانداردسازی الگوهای تجاری و مقررات حائز اهمیت است.

سلیمانی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «طراحی صندوق سرمایه‌گذاری مشترک بیمه‌ای به‌منظور افزایش ظرفیت بیمه اتکایی» درصدد ارائه راهکاری برای افزایش ظرفیت بیمه اتکایی است و مطرح می‌کند که یکی از ابزارهای کارآمد برای رفع محدودیت ظرفیت بیمه‌های اتکایی، ارتباط مستقیم صنعت بیمه با بازار سرمایه از طریق انتشار اوراق‌بهادارسازی ریسک با توجه به بررسی‌های انجام شده صندوق سرمایه‌گذاری بیمه‌ای است.

عسگری و اسمعیلی‌گیوی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان« مقایسه کارآیی بیمه اسلامی (تکافل) و بیمه متعارف، با فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)» به روش تحلیل سلسله مراتبی به مقایسه کارآیی و عملکرد شرکت‌های تکافل و بیمه متعارف با شاخص‌های معین پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که تکافل در مقابل بیمه متعارف کاراتر بوده و عرضه محصولات تکافل در کنار محصولات رایج در کشور به رشد میزان نفوذ بیمه در کشور کمک شایانی خواهد نمود.

سید نورانی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان« تکافل و سازوکاری مناسب برای ارائه بیمه‌های خرد در مناطق روستایی ایران (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان کرمان)» درصدد ارائه راهکاری برای افزایش ضریب نفوذ بیمه در مناطق روستایی است. نتایج این پژوهش حاکی از آن

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

است که نقش بیمه‌های خرد به‌عنوان یکی از طرح‌های اجتماعی موفق در جهت گسترش رفاه و عدالت اجتماعی و از میان بردن شکاف طبقات اجتماعی بسیار با اهمیت است. از این‌ور، بیمه‌های خرد در افزایش ضریب نفوذ بیمه در مناطق روستایی می‌تواند نقشی مؤثر ایفا کند.

موحد ایزهار[1] و همکاران (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان«مسائل و چشم‌انداز بانکداری اسلامی، یک مطالعه موردی از تکافل» به بررسی سازوکار تکافل در جهان و محبوبیت آن پرداخته است.

لطفی و هوشمند (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «پژوهشی در زمینه عقد بیمه و سرمایه‌گذاری‌های مالی و تطبیق آن با موازین اسلامی»، بیمه تکافل را به‌عنوان جایگزینی برای بیمه‌های رایج در دنیا معرفی کرده است.

ناطق (۱۳۸۸) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود با عنوان «امکان‌سنجی ایجاد مؤسسات بیمه اسلامی در جمهوری اسلامی ایران با توجه به موازین فقه امامیه» به بررسی امکان‌سنجی ایجاد مؤسسات تکافلی با توجه به موازین فقه امامیه در ایران پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که مشروعیت فعالیت شرکت‌های تکافل با توجه به موازین فقه امامیه تأیید شده است.

اختر[2] (۲۰۰۹) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود با عنوان«فرصت‌های بالقوه تکافل در پاکستان: الگوی تحول‌آفرین و عملیاتی» با بررسی وضعیت بازار تکافل در دنیا و مقایسه آن با بیمه متعارف به پیش‌بینی میزان موفقیت این صنعت در پاکستان پرداخته است.

عسگری و اسمعیلی‌گیوی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان«تحلیل نظری ساختار بیمه‌های عمر در نظام تکافل و بیمه‌های متعارف» تکافل خانواده و بیمه عمر متعارف را از نظر منافع و محصولات ارائه شده آن‌ها مقایسه نموده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که محصول تکافل خانواده می‌تواند به‌صورت ابزاری کارآمد برای مدیریت ثروت خانواده‌ها مکمل محصول بیمه عمر بوده و با ارائه محصول تکافل خانواده می‌توان برای افزایش رشد نرخ نفوذ بیمه عمر در کشور برنامه‌ریزی کرد.

سراج‌زاده (۱۳۸۸) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود با عنوان«تحلیل نظری مقایسه‌ای بیمه متعارف و تکافل» به مقایسه بیمه متعارف و تکافل پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که برای شرکت‌ها تکافل این امکان وجود دارد که بتوانند با نرخ‌های حق بیمه مشابه در شرایط رقابتی همه ریسک‌های بیمه‌ای را پوشش دهند و تفاوت نوع قرارداد تکافل با بیمه متعارف مانعی در این عمل ایجاد نمی‌کند و ایجاد یک نظام کارآمد تکافلی در کنار نظام بیمه‌ای در کشور خللی ایجاد نمی‌کند.

1. Mohd Izhar
2. Akhter

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

آقا مهدوی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان«بررسی الگوهای بیمه اسلامی (تکافل) مبتنی برمضاربه از نظر سازوکارهای عملیاتی و فقهی (فقه امامیه)» به ارائه الگوی تکافل مبتنی برمضاربه پرداخته و آن را از نظر سازوکار عملیاتی و فقهی با بیمه متعارف مقایسه نموده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که این الگو از نظر مسائل فقهی مشکلی نداشته و نیز با توجه به این‌که مازاد برادعا و هزینه‌ها به افراد و تکافل‌شوندگان تعلق دارد، از بیمه‌های معمول به عدالت نزدیک‌تر است.

ابوزاید[1] (۲۰۰۸) در پژوهشی با عنوان«تکافل در اروپا: گام بعدی چه چیزی می‌تواند باشد؟» به بررسی علت نفوذ پایین بیمه متعارف در میان جوامع مسلمان اروپا پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که مذهب از میان متغیرهای مذهب، فرهنگ، تحصیلات و اشتغال نقش تعیین‌کننده و اصلی‌تری در نفوذ پایین بیمه متعارف دارد. از این‌رو، در این پژوهش تنها راه پاسخ به این بی‌میلی ارائه مدل تکافل در کشورهای اروپایی (دارای جمعیت قابل توجهی از مسلمان) مطرح شده است.

توحیدی‌نیا (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان«تکافل و اهمیت توجه بیشتر به آن در ایران» به بررسی مزایای تکافل نسبت به بیمه متعارف پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که با وجود مشروعیت بیمه متعارف از منظر علمای شیعه، به علت مزایای تکافل لازم است این صنعت بیمه بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

عسگری و اسمعیلی‌گیوی (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان«صنعت تکافل، ویژگی‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو» به بررسی سازوکار شرکت‌های تکافل خانواده در جهان پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که صنعت تکافل با توجه به ویژگی‌های منحصر به فردش به‌عنوان صنعتی پرسود در حال توسعه و فراگیر شدن است.

الیور[2] (۲۰۰۷) در پژوهشی با عنوان«خدمات مالی تکافل، فرصت جدید در رشد بیمه جهانی» به بررسی سازوکار و مشروعیت تکافل پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که تکافل با شرع اسلام سازگار است و به علت مزایی که در اختیار مشتریان قرار می‌دهد مدلی جذاب برای بیمه زندگی و غیرزندگی هم برای مسلمانان و هم برای غیرمسلمانان معرفی شده است.

محمدی مهر (۱۳۸۵) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود با عنوان«بررسی تطبیقی نظام بیمه و تأمین اجتماعی با نظام تکافلی در اسلام» به تبیین ماهیت و اهمیت تعاون و تکافل در جامعه پرداخته و سازوکارهای برخی از الگوهای شرکت‌های تکافلی را به صورت کلی تشریح نموده است.

1. Abouzaid Chakib
2. Oliver

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

فرآیند بیمه رایج

فرآیند بیمه رایج را می‌توان در مراحل ذیل تشریح کرد:

۱) شناسایی ریسک‌های قابل بیمه شدن

شرکت‌های بیمه به طور رایج، به بیمه ریسک‌های خالص[1] پرداخته و از بیمه ریسک‌های سوداگری[2] خودداری می‌کنند. ریسک خالص و ریسک سوداگری با هم تفاوت دارند. در ریسک خالص، نتیجه نهایی می‌تواند زیان باشد یا صفر؛ به هر حال احتمال سود وجود ندارد. در مقابل، ریسک سوداگری بدین معنی است که نااطمینانی درمورد یک رویداد هم می‌تواند باعث سود شود و هم موجب زیان. بنابراین بیمه باعث انتقال ریسک خالص می‌شود و نه ریسک سوداگری. یک زیان باید حائز شرایط خاصی باشد تا از سوی متصدیان بیمه، بیمه‌شدنی باشد.

- باید تعداد زیادی از بنگاه‌های در معرض ریسک وجود داشته باشد، تا بتوان خسارت را براساس قانون اعداد بزرگ پیش‌بینی کرد.
- خساراتی که اتفاق می‌افتد باید برحسب تصادف و غیرعمدی باشند.
- علت خسارات باید به راحتی قابل شناسایی باشد.
- احتمال زیان باید قابل محاسبه باشد.
- خسارت نباید برای بیمه‌گر فاجعه‌آمیز باشد.
- شرکت بیمه باید بتواند حق بیمه‌ای را که از نظر اقتصادی موجه است، دریافت کند.

۲) تخمین خسارات انتظاری

هدف بیمه‌گر از تعیین حق بیمه این است که بتواند مطالبات و هزینه‌های اداری خود را پوشش دهد و علاوه بر آن، مبلغی سود نیز برای او باقی بماند. براین اساس، برای شرکت‌های بیمه بسیار مهم است که خسارات تحقق‌یافته نزدیک به خسارات انتظاری باشند. بیمه‌گر خسارات انتظاری را به کمک جداول و داده‌های آماری تخمین می‌زند. برای مثال، در بخش بیمه عمر و سلامت، برای تخمین احتمال تعداد اشخاصی که در هر سنی ناتوان می‌شوند یا از دنیا می‌روند، از تعداد زیادی از افراد آمارگیری می‌شود و حاصل آن در جداول مربوط به مرگ و میر و بیماری قرار داده می‌شوند.

۳) تخمین درآمد سرمایه‌گذاری

در هنگام قیمت‌گذاری بیمه، بیمه‌گر درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری حق بیمه‌های پرداختی را نیز مورد توجه قرار می‌دهد. بنابراین، اگر بیمه‌گر انتظار داشته باشد نرخ‌های بهره بالا بروند و درآمد سرمایه‌گذاری افزایش یابد، نرخ بیمه کمتری گرفته خواهد شد و بالعکس.

1. Pure risks
2. Speculative risks

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

نظر فقهاء و حقوق‌دانان مسلمان درباره بیمه رایج

در زمینه شرعی بودن قرارداد بیمه علماء و صاحب‌نظران مسلمان به سه دسته تقسیم می‌شوند.

الف) موافقان مشروعیت قرارداد بیمه رایج

موافقان قرارداد بیمه که شامل اکثریت قریب به اتفاق علماء و صاحب‌نظران شیعه و اقلیتی از علماء و صاحب‌نظران اهل تسنن می‌باشند. این دسته پیرامون این‌که آیا عقد بیمه یک عقد جدید محسوب می‌شود یا خیر؟ دارای سه دیدگاه می‌باشند. گروهی معتقدند برخی از انواع بیمه در صدر اسلام و قبل از آن وجود داشته است و شارع مقدس آن‌ها را رد نکرده است. لذا قائل به مشروعیت این قبیل انواع بیمه شده‌اند. گروهی نیز عقد بیمه را یک عقد مستقل نمی‌دانند بلکه آن را در ضمن یکی از عقود رایج در فقه قرار می‌دهند و به جهت همین وابستگی به سایر عقود، این عقد در ضمن هر عقد دیگری که قرار بگیرد از چارچوب تعریف و شرایط آن عقد تبعیت خواهد کرد. گروهی دیگر، معتقدند که عقد بیمه یک عقد مستقل است، یعنی بر این اعتقادند که در مورد عقد بیمه، ادله مستقل وجود دارد که بر مشروعیت آن دلالت می‌کند؛ بنابراین نیازی نیست که آن را به یکی از عقود معهود منضم سازیم.

ب) مخالفان مشروعیت قرارداد بیمه رایج

در سال‌های اخیر، بحث پیرامون مشروعیت بیمه توجه بسیاری از فقها را به خود مشغول کرده است. در بین علما و صاحب‌نظران شیعه فردی را نمی‌توان یافت که قرارداد بیمه رایج را به‌طور کلی غیرمشروع بداند، اما در بین صاحب‌نظران اهل تسنن، دو گروه موافق و مخالف وجود دارد که البته در این بین، مخالفان اکثریت بالایی را به خود اختصاص داده‌اند. پیرامون علت مخالفت اهل تسنن با مشروعیت قرارداد بیمه محمدی‌مهر (۱۳۸۵) بیان می‌کند که برخی از مخالفان عقیده دارند که عقود شرعی معین و محصور هستند؛ و قرارداد بیمه بر هیچ‌کدام از آن‌ها منطبق نیست و برخی دیگر عدم مشروعیت بیمه را به دلیل وجود ایرادات شرعی می‌دانند که در این قرارداد وجود دارد. در حالت کلی، فقهای اهل تسنن چندین ایراد مهم به بیمه در نظام رایج وارد می‌دانند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود.

میسر

قمار و میسر در اسلام به صراحت ممنوع شناخته شده‌اند. در بیمه این بحث مطرح می‌شود که بیمه‌گر درواقع، برای اتفاق نیفتادن حوادث بیمه‌شده، «شرط‌بندی» می‌کند. این واقعیت که انجام این شرط‌بندی بر مبنای منطق علمی و با استفاده از جداول آماری و توزیع احتمال صورت می‌پذیرد، نتیجه را تغییر نمی‌دهد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

اما بین بازی قمار و بیمه، تفاوت‌های اساسی وجود دارد. در بازی قمار، منافع بازیگران با هم در تضاد است؛ اما در بیمه هر دو طرف (بیمه‌گر و بیمه‌شونده) امیدوارند که حوادث احتمالی بیمه‌شده هرگز اتفاق نیفتند. همچنین، در قمار، ریسکی که از قبل وجود ندارد ایجاد می‌شود، درحالی‌که در بیمه هدف اساسی کاهش یا حذف ریسکی است که به‌طور ذاتی وجود دارد. بنابراین، مقایسه قمار و بیمه صحیح به نظر نمی‌رسد و درواقع، بیمه بیشتر با قمار متضاد است تا این‌که با آن مشابه باشد.

در قرآن کریم آیات ۲۱۹ سوره بقره، ۹۰ و ۹۱ سوره مائده در خصوص حرمت و مذمت میسر است. در آیات مذکور با تعبیرات گوناگون ممنوعیت قمار بعد از شراب مورد تأکید قرار گرفته است.

غرر و جهل

هر قراردادی در اسلام باید از غرر و بی‌اطمینانی بیش‌از حد مبرا باشد. این انتقاد به متن قرارداد بیمه وارد شده است که بیمه‌گر در زمان انعقاد قرارداد، نمی‌داند در آینده ملزم به پرداخت تعهد خود در بیمه خواهد شد یا خیر؟ و اگر باید پرداختی صورت بگیرد، مبلغ پرداخت نامشخص است. از سوی دیگر، بیمه‌گذار مبلغی به عنوان حق بیمه می‌پردازد، اما نمی‌داند آیا در آینده منفعتی مالی نصیبش می‌شود یا خیر؟ در مقابل، برخی این انتقاد را وارد نمی‌دانند؛ زیرا معتقدند که بیمه‌گذار در مقابل حق بیمه پرداختی، آرامش و آسودگی خاطر را خریداری می‌کند. با وجود این‌که این دیدگاه منطقی به نظر می‌رسد، باید متذکر شویم که در فقه، مبنایی برای خرید و فروش آسودگی خاطر وجود ندارد[1].در حدیثی از امیرالمؤمنین (ع) در معنای غرر چنین روایت شده: «ان الغرر عمل لا یؤمن معه الضرر» (نجفی، ۱۳۶۵، بیع باب غرر) یعنی غرر کاری است که از زیان ایمن نباشد (صالح‌آبادی، ۱۳۸۵: ۹۳). حدیث نبوی« نهی النبی (ص) عن الغرر» (پیامبر (ص) از غرر نهی کردند)، مدرکی دال بر نفی غرر می‌باشد.طبق تحقیق امام خمینی (ره) این حدیث، علاوه برعلامه *حلی*، توسط شیخ طوسی در کتاب خلاف در کتاب البیع مسأله ۲۴۵ و در کتاب ضمان مسأله ۱۳ و در کتاب شرکت مسأله ۶ مورد تمسک واقع شده است، همین‌طور ابن زهره در کتاب شرکت به این حدیث تمسک کرده است (سید روح‌الله موسوی خمینی، ۱۳۷۹: ۳۴۰).

۱. چنان‌چه عرف را دارای اثر در شناخت موضوع احکام بدانیم، امروزه عرف تحت عنوان گارانتی حاضر به خرید چنین آسودگی خیال می‌باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

ربا

توافقات بیمه‌ای که در آن‌ها بیمه‌شوندگان انتظار درآمد معینی بیشتر از آن‌چه سرمایه‌گذاری کرده‌اند، را داشته باشند؛ در زمره ربای ممنوعه قرار می‌گیرند. اما در قراردادهایی که به جای دریافت بهره ثابت، سود به دست آمده تقسیم می‌شود، از ورود ربا جلوگیری می‌شود.

ج) قائلین به تفصیل

قائلین به تفصیل، علماء و صاحب‌نظرانی هستند که برخی از انواع بیمه را مشروع و برخی دیگر از انواع بیمه را نامشروع می‌دانند، به عنوان مثال در بیمه اشخاص، شهید مطهری اساس بیمه به شرط فوت و بیمه به شرط حیات را ربا و غیرشرعی می‌داند. بر این اساس، در اولین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد اسلامی در مکه (۱۹۷۶)، اجماعی بین‌المللی حاصل شد که برمبنای آن، عقد بیمه با هدف کسب سود نامشروع اعلام شد. مجمع فقهی مسلمانان جهان آن‌چه را «بیمه تعاونی» یا «تکافل» نامیده می‌شود، جایز دانستند.

تکافل در لغت و اصطلاح

تکافل از مشتقات واژه عربی «کفالت» است. کفالت از ریشه «کفل»، به معنای ضمانت است.کفالت به معنای تعهد افراد یک گروه برای جبران خسارات دیگر اعضاء گروه به کار می‌رود. در کتاب المنجد واژه‌ی تکافل به معنای «ضمانت متقابل» آمده است با ذکر این مثال که: تکافل القوم یعنی آن قوم کفیل یکدیگر شدند. این کلمه به معنای«تضمین مشترک» و «مساعدت و کمک» و «کمک متقابل میان گروهی» نیز به کار رفته است. به طور کلی تکافل مفهومی است که به همکاری متقابل و تضمین اموری برای یک گروه مشخص اشاره دارد. تکافل در اصطلاح (در حوزه پوشش ریسک) به معنای الگویی از توافق جمعی میان گروهی از افراد یا شرکت‌کنندگان در برابر زیان یا خسارتی است که ممکن است به هر یک از آن‌ها وارد شود. اعضای گروه توافق می‌کنند که جبران خسارتی را که ممکن است به دلایلی از جمله بلایای طبیعی یا... به هر یک از آن‌ها وارد شود بر عهده گیرند. قانون ۱۹۸۴ تکافل مالزی، «تکافل» را این‌گونه تعریف می‌کند:«طرحی برمبنای همکاری دوجانبه که کمک و همکاری مالی دوجانبه شرکت‌کنندگان را در صورت نیاز طلب می‌کند و این در شرایطی است که شرکت‌کنندگان برای نیل به این هدف به یک توافق دوجانبه برسند». در پایگاه اطلاع‌رسانی صنعت بیمه، بیمه نیوز، در تعریف تکافل بیان شده که تکافل واژه‌ای عربی و به معنی «ضمانت کردن یکدیگر» یا «ضمانت مشترک» است. تکافل مفهومی است که احکام آن در مبحث «معاملات» در فقه اسلامی بررسی می‌شود و مبتنی برمبنای فقهی است(بیمه نیوز، ۱۳۸۷: ۱).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

بنابراین، در تکافل تعاملی مالی و نوعی همکاری دوجانبه بین طرفین ایجاد شده و یک طرف را از خطرات احتمالی آینده پیش‌بینی‌شده حفظ می‌کند.

مبانی و اصول تکافل اقتصادی اسلام

نظام تکافل اقتصادی اسلام، برمبنای دو عنصر اساسی شکل می‌گیرد: الف) کفالت همگانی؛ ب) سهیم بودن جامعه در اموال و درآمدهای دولتی.

اصل کفالت همگانی

آن‌چه در نظام تکافل اقتصادی اسلام موضوعیت دارد و باعث حیات اقتصادی جامعه می‌شود، کفالت همگانی است. به این معنا که افراد اجتماع نسبت به یکدیگر مسئولیت متقابلی دارند که در قبال آن باید پاسخگو باشند. در روایت وارد شده؛ ایما مؤمن منع مؤمنا مما یحتاج الیه، و هو یقدر علیه من عنده او من عند غیره، اقامه الله یوم القیامه مسودا وجهه، مزرقه عیناه، مغلوله یداء الی عنقه، فیقال: هذا الخائن الذی خان الله و رسوله، ثم یؤمر به الی النار» (هر مؤمنی که رفع احتیاج مؤمن دیگر را نکرد، در صورتی که قدرت داشت خود او، به وسیله دیگران احتیاج او را رفع نماید، خداوند وی را در روز قیامت سیاه‌رو محشور می‌نماید، در صورتی‌که چشمش کور و دستانش را به گردنش بسته‌اند و به او می‌گویند: این همان خیانت‌کاری است که به خدا و رسولش خیانت کرده و سپس وی را در آتش می‌اندازند) (محمدی‌مهر، ۱۳۸۵: ۱۰۹-۱۰۸ - به نقل از صدر، ۱۳۵۵).

به موجب این اصل مسلمانان جهان کفالت یکدیگر را بر عهده داشته و اسلام در حدود امکانات، آن را فریضه‌ای مثل سایر فرائض و لازم‌الاجرا دانسته است. این امر، درحقیقت حاکی از آن است که دولت وظیفه دارد در این خصوص نیز همانند سایر تکالیف عمومی(از جمله جهاد) مردم را وادار به ادای این فریضه (تکافل همگانی) نماید (عبدالملکی و کریمی، ۱۳۹۲: ۹).

اصل سهیم بودن جامعه در درآمدهای دولتی

وظیفه دولت در تأمین سطح زندگی مناسب برای افراد صرفا مستند و محدود به اصل اول نیست. اصل دیگری هم به عنوان سهم و حق جامعه در منابع ثروت شناخته شده است. به موجب این حق، دولت مستقیما و رأسا وظیفه دارد تا سطح زندگی مناسبی برای کسانی که عرفا به این حد از رفاه مادی نرسیده‌اند فراهم کند. درواقع دولت موظف است سطح کفافی معیشت را برای همه افراد جامعه تأمین کند. در صورتی‌که افراد توان کسب چنین وضعیتی را نداشته باشند، دولت اسلامی تا حد تأمین نیازهای ضروری از اصل همیاری عمومی استفاده می‌کند و پس از این سطح، موظف

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

است از محل درآمدها و منابع خود وضعیت کفاف در معیشت را برای عموم فراهم نماید (عبدالملکی و کریمی، ۱۳۹۲: ۱۰-۹).

پیشینه تکافل اقتصادی در تاریخ اسلام و تاریخچه نهاد تکافل

بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد تکافل اقتصادی به معنای اهتمام عمومی مسلمانان برای تأمین نیازمندی‌های اقتصادی همنوعان یا جبران خسارت‌های آن‌ها از دوره پیش از اسلام مرسوم بوده است. پیش از بعثت پیامبر اعظم (ص) در قریش پیمان‌ها و قراردادهایی وجود داشته است که با هدف‌های مختلفی از جمله کمک به دیگران و یکپارچه‌سازی جامعه در مقابله با دشمنان و... بسته می‌شده است؛ یکی از این پیمان‌ها «حلف‌الفضول» نامیده می‌شود (محمدی مهر، ۱۳۸۵: ۱۰۳-۱۰۲). همچنین، در دوران قبل بعثت، قراردادهایی نظیر «نظام عاقله»، «ضمان جریره» و «ولاء موالات» در بین اعراب مرسوم بوده است. در میان قبایل عرب بدوی رسم چنین بود که اگر عضوی از یک قبیله عضوی از قبیله دیگر را به قتل می‌رساند، خویشان نزدیک وی موظف بودند خون‌بهای نقدی به وارثان وی بپردازند. بر این اساس، در نظام عاقله و ضمان جریره مسئولین پرداخت دیه و خون‌بها (آن هم به صورت غیرعمدی) عبارتند از «عاقله» شامل بستگان پدری و مادری با رعایت الاقرب فالاقرب، ضامن جریره و امام (یعنی در صورت نبودن عاقله و ضمان جریره، پیشوای مذهبی پرداخت دیه را به عهده می‌گرفت). پس از بعثت، نخستین اقدامی که پیامبر اکرم (ص) به عنوان حاکم اسلامی در ایجاد نظام سیاسی اسلام در اولین سال هجرت از مکه به مدینه انجام داد، قراردادی بود که با قبایل مدینه منعقد نمودند و از آن به عنوان اولین قانون اساسی مکتوب در جهان نام برده شده است. در این قرارداد آمده است که مهاجرین و انصار و سایر قبایل طرف قرارداد و ساکن مدینه باید برمبنای گروهی و طایفه‌ای در پرداخت خون‌بها و فدیه (هزینه آزادی) اسیران و بدهی بدهکاران شرکت نمایند. همچنین در این قانون اساسی آمده است: «مسلمانان باید افراد از پای درآمده را کمک کنند و در مخارج سنگینی که بر اثر خون‌بها یا آزاد کردن اسیر دامن‌گیر مؤمنی می‌شود او را یاری دهند. تا آن‌جا که مسلمانان برای حفظ مدینه می‌جنگند، یهودیان باید به سهم خود هزینه جنگی بپردازند... در جنگ‌هایی که یهودی‌ها و مسلمانان هر دو شرکت دارند هزینه هر کدام بر عهده خود آن‌هاست» (محمدی مهر، ۱۳۸۵: ۱۰۴-۱۰۳).

بر این اساس، الگوی تکافل، به معنای کفالت همگانی در برقراری عدالت اقتصادی، تأمین معاش و ارتقاء رفاه عمومی، از اجزاء اصیل فرهنگ اسلامی در صدر اسلام و در دوران حکومت‌های برحق اسلامی بوده است و از نخستین روزهای تأسیس جامعه اسلامی، به عنوان یکی از اصول جامعه

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

اسلامی آن زمان مورد تأکید قرار گرفته است. تا این‌که نهاد تکافل به عنوان الگویی برای پوشش ریسک و بیمه در حدود ۳۰ سال پیش متولد شد. در دورانی که تلاش‌های وسیعی در کشورهای اسلامی برای اسلامی شدن اقتصاد شکل گرفت. بیمه پس از نظام بانکی به عنوان دومین موضوع حائز اهمیت مورد توجه قرار گرفت. ایرادات پیش‌گفته در خصوص الگوی رایج بیمه از سوی فقهای اهل سنت موجب معرفی الگوی جدیدی به عنوان جایگزین شد که تکافل نام گرفت. در پی طراحی این الگو، بسیاری از شرکت‌های تکافل در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ در کشورهای مختلف تأسیس شدند. اولین کشور در اجرای تکافل، کشور سودان بوده است. صنعت تکافل در سودان در اواخر دهه ۱۹۷۰ شکل گرفت. شرکت‌های مشابهی در همین دوره در خاورمیانه فعالیت خود را آغاز کردند. در همین سال‌ها شرکت بیمه اسلامی عربی (IAIV) در امارات متحده عربی و شرکت بیمه اسلامی در سودان تأسیس شدند.

در سال ۱۹۸۴، مالزی به عنوان کشوری پیشرو در این حوزه، اقدام به تدوین و تصویب اولین چارچوب حقوقی برای تکافل نمود. اولین شرکت رسمی فعال در حوزه تکافل در کشور مالزی در سال ۱۹۸۵ تأسیس گردید. در پاکستان نیز قانون تکافل از سال ۲۰۰۵ به اجرا درآمد و شرکت تکافل پاکستان ـ کویت در همان سال فعالیت خود را آغاز نمود. در کشورهای حوزه خلیج فارس نیز قوانینی در ارتباط با تکافل در بحرین و عربستان تدوین شده است.

هم اکنون بیش از صدها شرکت تکافل و چندین شرکت تکافل اتکایی در جهان اسلام فعالیت می‌کنند. الگوی تکافل نه تنها در کشورهای اسلامی، بلکه در آمریکای شمالی، استرالیا، چین، روسیه و چند کشور اروپایی نیز مورد استقبال قرار گرفته است. نمودار (۱) توسعه تکافل در جهان و رشد آن را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. توسعه تکافل در جهان

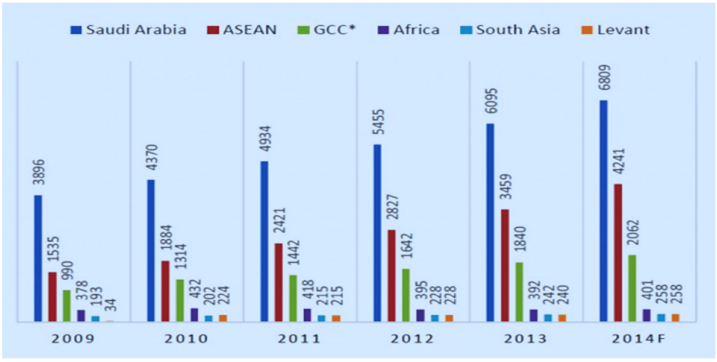

منبع: گزارش جهانی تکافل اسلامی ۲۰۱۴

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

براساس نمودار فوق، تکافل از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۴ دارای روند صعودی می‌باشد و طی این دوره عربستان سعودی دارای عملکرد بهتری در استفاده از تکافل می‌باشد.

بیمه تکافل و تفاوت آن با بیمه رایج

در بیمه تعاونی، گروهی از مردم که در حرفه مشابهی فعالیت می‌کنند، صندوق مشترکی را تأسیس می‌کنند که همه افراد در وجوه آن سهیم می‌شوند. هدف از ایجاد این صندوق این است که بتوان ضرر و زیان وارد شده به افراد در نتیجه حوادث پیش‌بینی‌نشده را جبران نمود. تکافل، قرارداد خرید و فروش نیست که در آن یک طرف امنیت و حمایت را در مقابل وجه معینی به دیگری بفروشد. بلکه توافقی است که بین گروهی از مردم با علاقه‌های مشترک منعقد می‌شود و براساس آن، گروهی از اعضا توافق می‌کنند که از یکدیگر در مقابل خسارات و زیان‌های احتمالی حمایت کنند. ماهیت و نوع این ضرر و زیان احتمالی در قرارداد مشخص می‌شود. تحت این توافق، هر یک از اعضا که متحمل چنین زیان‌هایی شود، بقیه اعضا با استفاده از وجوه مشترکی که به همین منظور جمع‌آوری کرده‌اند، به او کمک مالی می‌کنند. در تکافل هر یک از طرفین هبه‌ای(نسبت معینی از کل مبلغی که به شراکت گذاشته‌اند) را عرضه می‌کنند. کمک مالی‌ای که به فرد خسارت‌دیده می‌شود، از محل وجوهی که این افراد جمع کرده‌اند پرداخت می‌شود. هیچ سودی در این نوع بیمه وجود ندارد. اگر صندوق برای مدت مشخصی تأسیس شود، پس از اتمام زمان مدنظر، وجوهی که در صندوق موجودند به نسبت مساوی به اعضا بازگردانده می‌شوند. بنابراین، در این توافق، هیچ عنصری از قمار و ثروت‌اندوزی ناعادلانه مشاهده نمی‌شود. همچنین، به این دلیل که وجوه به همه افراد تعلق دارند، شائبه‌ای مبنی برکسب منافع نامشروع از سوی یکی در مقابل متضرر شدن دیگری، وجود ندارد. علاوه بر این، معامله شفاف و بدون ابهام است و از هرگونه غرر و عدم اطمینان در مورد سهم و کمک مالی مبراست. تکافل نوعی از بیمه است که براساس مشارکت و همکاری و تقسیم مسئولیت شکل گرفته است. بنابراین، این نوع بیمه در اسلام مورد قبول است. برخی از تفاوت‌های مهم بیمه رایج با تکافل در زیر به اختصار ذکر می‌شوند:

۱. تجارت بیمه سنتی برمبنای اهداف سود مدارانه بنا شده و به دنبال به حداکثر رساندن درآمد سهامداران است. کسب و کار بیمه در واقع به سهامداران شرکت بیمه تعلق دارد. اما در مقابل قرارداد تکافل با انگیزه تأمین ایمنی و رفاه جامعه بنا می‌شود و هدف از این بیمه کسب سود نیست. در این‌جا عامل تکافل یا بیمه‌گر که مجری تکافل است، فقط عهده‌دار محاسبه هزینه عرضه خدمات است و حق‌الزحمه خود را از طریق دریافت سهمی از درآمد سرمایه‌گذاری یا حق وکالت تأمین می‌کند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

۲. در بیمه رایج، سود بیمه‌گر مازاد بیمه‌گری را که از مابه‌التفاوت حق بیمه دریافتی و مزایای پرداختی به بیمه‌شوندگان حاصل می‌شود، در برمی‌گیرد. در حقیقت سود بیمه‌گر دو بخش مازاد بیمه‌گری و درآمد سرمایه‌گذاری را شامل می‌شود. تقسیم سود یا مازاد به تصمیم مدیریت شرکت بیمه بستگی دارد. در نتیجه، در اینجا تعارضی بین خواست‌های سهامداران و بیمه‌شوندگان شرکت ایجاد می‌شود. در مقابل، در تکافل، مجری نمی‌تواند ادعایی بر مازاد بیمه‌گری داشته باشد؛ به علاوه، این یک قرارداد تکافل است و نه قرارداد مدیریت شرکت مجری. در قرارداد تکافل، زمان و چگونگی تقسیم سود از پیش مشخص شده است. بنابراین، جایی برای تعارض بین علایق سهامداران شرکت مجری و بیمه‌شوندگان وجود ندارد.

۳. قوانین و مقررات بیمه رایج، ساخته دست بشر بوده که بر مبنای تجربه تجاری، افکار بشری، تاریخچه قانونی و قوانین و فرهنگ یک کشور شکل می‌گیرد. اما قوانین تکافل براصول اسلامی (قرآن و سنت) و به طور کلی وحی الهی تکیه دارند.

۴. در بیمه زندگی سنتی رایج، ذی‌نفع تنها فرد ذی‌حق برای دریافت این سود است و هیچ فرد دیگری حتی وارث قانونی نیز حق مطالبه تمام یا بخشی از سود پرداختی به ذی‌نفع را ندارد. اما در قرارداد تکافل فرد ذی‌نفع تنها فردی ذی‌حقی نیست بلکه این فرد ذی‌نفع به عنوان فردی امین، مسئول اصلی دریافت سود تکافل از متصدی بوده و باید این سود را بین وارثان قانونی متوفی طبق اصول وراثت اسلامی توزیع کند (سید نورانی و رشیدی‌نژاد، ۱۳۹۴: ۱۲۹).

۵. در تکافل، بیمه‌گذار نیز می‌تواند همانند بیمه‌گر به دنبال کسب سود باشد. اما در بیمه رایج، بیمه‌شونده به دنبال کسب سود نیست و تنها به دنبال حق دریافت هزینه‌های جایگزینی یا بازساخت دارایی است.

۶. در بیمه رایج، سرمایه‌گذاری حق بیمه‌ها تنها در حوزه اختیار بیمه‌گر قرار دارد و بیمه‌شوندگان نمی‌توانند در نحوه سرمایه‌گذاری این وجوه دخالتی داشته باشند. به همین سبب، معمولا سرمایه‌گذاری‌ها عناصری از موراد شبهه‌ناک را دربرمی‌گیرند. از سوی دیگر، در بیمه اسلامی، قرارداد تکافل نحوه و چگونگی سرمایه‌گذاری حق بیمه‌ها را معین می‌کند. در نتیجه، از ورود ربا به سرمایه‌گذاری جلوگیری می‌شود.

۷. در بیمه رایج، عملکرد حسابداری و حسابرسی بر اساس اصول و استانداردهای حسابداری بین‌المللی شکل می‌گیرد. در صنعت تکافل، مکانیزم حسابداری و حسابرسی از دستورالعمل AAOIFI[1] پیروی می‌کند که طی آن بازبینی و حسابرسی شریعت بخشی مهم در فرآیند حسابرسی محسوب می‌شود (سید نورانی و رشیدی‌نژاد، ۱۳۹۴: ۱۲۹).

1. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

۸. در بیمه رایج، هنگام فسخ یا انحلال شرکت، منابع و وجوه مازاد به سهامداران تعلق می‌یابد. اما در تکافل، منابع مازاد به اعضا بازگردانده یا به مؤسسات خیریه سپرده می‌شوند.

۹. در بیمه رایج پرداخت زکات هیچ معنایی ندارد اما در شرکت‌های تکافل پرداخت زکات بخشی مهم از سیستم مالی اسلامی به حساب می‌آید. به همین دلیل در شرکت تکافل پرداخت زکات کاملا الزامی است.

۱۰. در شکل رایج بیمه همواره نوعی بی‌ثباتی پیرامون موضوع قرارداد وجود دارد. در این نوع بیمه، بیمه‌گر تضمین می‌کند که در صورت وارد آمدن خسارت آن را بپردازد اما نه بیمه‌گر و نه بیمه‌گذار نمی‌دانند که این مبلغ از کجا می‌آید و چگونه می‌تواند خسارت وارده را جبران سازد. پس در شکل سنتی بیمه صراحت و وضوح چندانی به چشم نمی‌آید. در مقابل، در بیمه تکافل مشارکت‌کنندگان مبالغ خود را به صندوق مشترک واریز کرده و برای کمک به خسارت‌دیدگان در صورت بروز خسارت با همه توافق می‌کنند. در این‌جا در صورتی که پرداخت خسارت‌ها از میزان کمک‌های دریافتی (حق بیمه‌ها) تجاوز کند، سهامداران به صندوق تکافل یک وام بدون بهره می‌پردازند. پس قرارداد تکافل برای مشارکت‌کنندگان واضح و شفاف است، این بیمه براساس اصول اسلامی، برادری و همکاری متقابل بوده که با اصول شریعت نیز سازگار است در حال حاضر، مدل‌ها و ساختارهای مالی متعددی برای تکافل وجود دارد که در ادامه مورد بحث قرار می‌گیرند.

سازوکار کلی مدل‌های تکافل

طراحان الگوی تکافل، مدل‌های مختلفی از آن را برپایه عقود شرعی مختلف طراحی و عرضه نموده‌اند. در فعالیت تکافل دو گروه وجود دارند که عبارتند از: الف) متکافلین (شرکت‌کنندگان)، ب) مدیر تکافل (شرکت اجراکننده تکافل). متکافلین یا شرکت‌کنندگان در قرارداد تکافل، درواقع کسانی هستند که به دنبال تأمین بخشی از مخاطرات خود اقدام به ورود به این قرارداد می‌نمایند. متکافلین در لسان ادبیات بیمه متعارف، همان بیمه‌گذاران هستند که در چارچوب قراردادی ریسک‌های خود را توزیع می‌کنند. در تکافل غیرانتفاعی، این گروه خود مسئول اداره امورند. این فعالیت عمدتا در قالب گروه‌های کوچک خودهمیار شکل می‌گیرد که در آن مدیر متخصصی، نظارت بر امور روزانه این فعالیت را به عهده می‌گیرد. اما در مقیاس وسیع‌تر، اداره تکافل به وسیله شرکت‌های تکافلی که به آن‌ها مجری تکافل نیز گفته می‌شود، انجام می‌گیرد. مدیر تکافل، مجری تکافل یا شرکت تکافل، شخصیتی است (عموما حقوقی) که مسئولیت اداره کل عملیات طراحی شده تحت قرارداد تکافل را به عهده دارد. مهم‌ترین وظیفه این رکن، مدیریت منابع و مصارف صندوق تکافل است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

خلاصه عملیات تکافل در نمودار (۲) نشان داده شده است.

نمودار ۲. سازوکار عملیات تکافل

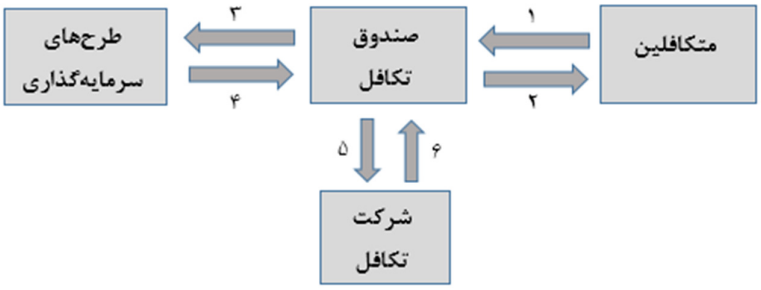

منبع: یافته‌های پژوهش

در سازوکار کلی عملیات تکافل، متکافلین تحت یک قرارداد شرعی، مبلغی را به صندوق تکافل پرداخت می‌کنند. این مبلغ به دو بخش تقسیم می‌گردد. سهم عمده آن به حساب سرمایه‌گذاری می‌رود و در مالکیت اعضا (متکافلین) باقی می‌ماند. بخش دیگر آن به حسابی دیگر و به عنوان تبرع (هبه) واریز می‌شود. متکافلین در مقابل این مبلغ خدمات معینی (مانند پرداخت خسارت و ...) را دریافت می‌کنند (۱ و ۲)؛ منابع صندوق تکافل نیز در طرح‌هایی که ماهیت شرعی دارند سرمایه‌گذاری گردیده و از محل سرمایه‌گذاری عوایدی دریافت می‌کنند (۳ و ۴)، شرکت تکافل به عنوان واسط که همه این فعالیت‌ها را اداره کرده مبلغی را به عنوان حق‌الزحمه (که قبلا بین اعضا و شرکت توافق شده) را دریافت می‌کند که این مبالغ حسب الگوهای مختلف ممکن است مقداری مشخص از پرداختی متکافلین به صندوق تکافل، سهمی از این مقدار پرداختی، سهمی از عواید سرمایه‌گذاری و یا ترکیبی از این موارد باشد. در برخی از مدل‌های تکافل، شرکت‌های تکافل نیز مبلغی را تحت عناوینی از جمله قرض‌الحسنه یا غیر آن و معمولا به صورت موقت به صندوق تکافل پرداخت می‌نماید (۵ و ۶).

در جریان فوق، شرکت تکافل تنها واسطه و عاملی است که به اعضاء و شرکت‌کنندگان تعهد می‌دهد وجوه آن‌ها را در صندوقی به نام صندوق تکافل نگهداری کند و بر طبق اصول تکافل، به زیان دیده خسارت و غرامت بپردازد و البته متعهد می‌شود به نحوی وجوه تکافل را سرمایه‌گذاری و مدیریت نماید تا همواره شرکت تکافل بتواند تمامی مطالبات و غرامت‌های اعضاء را بپردازد (عبدالملکی و کریمی، ۱۳۹۲: ۳۳).

روابط شش‌گانه معرفی شده در نمودار ۱، اصول جریان‌های مالی را در یک عملیات تکافل نوعی نشان می‌دهد. هر یک از این روابط و جریان‌ها مشتمل برمجموعه‌ای از اصول و قواعد فنی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

محاسباتی و فقهی حقوقی است که بسته به نوع مدل و الگوی عملیاتی تغییر می‌کند. در ادامه الگوهای رایج تکافل تشریح می‌شود.

الگوهای رایج تکافل

امروزه، رایج‌ترین الگوهای تکافل، الگوی تکافل برمبنای تبرع، الگوی مضاربه، الگوی وکالت، الگوی مرکب از هر دو الگوی وکالت و مضاربه و الگوی تکافل برمبنای وقف هستند.

تکافل برمبنای تبرع

اولین مدل یا ساختار مالی تکافل، کسب و کار تکافل را دارای ماهیتی غیرانتفاعی می‌دانست. این مدل که اولین بار در سال ۱۹۷۹ در سودان به کار گرفته شد، تکافل برمبنای تبرع نامیده می‌شود. این مدل، هیچ‌گونه بازدهی برای بیمه‌گذاران و مؤسسان ندارد. وجوه لازم برای راه‌اندازی اولیه فعالیت می‌تواند توسط مؤسسان و به صورت قرض‌الحسنه تأمین شود. شرکا هر یک وجوهی را به صورت تبرع یا هبه به صندوق تکافل پرداخت کرده تا در صورت نیاز برای کمک مالی به اعضا به کار گرفته شود. وجوه این صندوق طبق روش تعیین‌شده در توافق، برای کمک مالی به اعضا به کار گرفته می‌شود. کسری‌های کوتاه‌مدت هم توسط مؤسسان و از طریق وام قرض‌الحسنه جبران می‌شود. این توافق در مقایسه با تکافل سودمحور، بیشتر به حالت ایده‌آل تکافل نزدیک است. در مدل‌های دیگر، تکافل به عنوان یک فعالیت اقتصادی سود محور در نظر گرفته می‌شود. در ادامه به تشریح این مدل‌ها پرداخته خواهد شد.

تکافل برمبنای مضاربه

این الگو در کشورهایی از جمله عربستان سعودی، سودان، برونئی و مالزی اجرا شده است. این مدل را مدل تجاری نیز می‌خوانند چرا که برپایه تجارت و بازارگانی استوار است. در این مدل، بین کسب و کار تکافل (بیمه) و سرمایه‌گذاری وجوه جذب شده از سهامداران یا بیمه‌شوندگان تمایز قائل می‌شوند. مجری تکافل به دنبال کسب سود از طریق اداره سنتی تکافل نیست؛ بلکه سود خود را از محل سرمایه‌گذاری وجوه تکافلی (که تحت قرارداد مضاربه با بیمه‌شوندگان به او سپرده شده است) به دست می‌آورد. در این حالت، بیمه‌شوندگان نقش فراهم‌کننده وجوه یا صاحب مال را خواهند داشت. شرکت تکافل نیز به عنوان مضارب سهمی از سود سرمایه‌گذاری را دریافت خواهد کرد. این مدل در نمودار (۳) نشان داده شده است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

نمودار ۳. سازوکار عملیات تکافل بر مبنای مضاربه

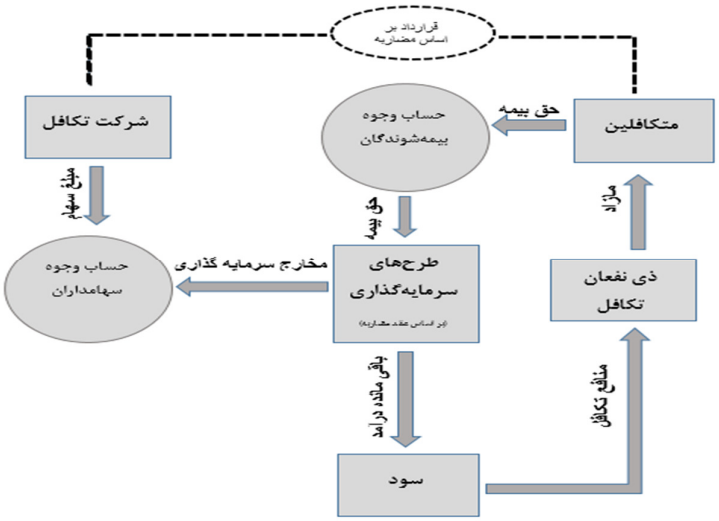

منبع: یافته‌های پژوهش

مراحل اصلی کار در این مدل به قرار زیر می‌باشند:

۱. بیمه‌شوندگان مبلغی را به عنوان حق بیمه پرداخت می‌کنند که به حساب وجوه بیمه‌شوندگان واریز می‌شود.

۲. سهامداران شرکت مجری تکافل، حسابی را به عنوان حساب وجوه سهامداران ایجاد می‌کنند و هر یک سهم خود را به این حساب واریز می‌کنند. ایجاد این حساب که متمایز از حساب وجوه بیمه‌شوندگان است، به مثابه تشکیل شرکت تکافل است.

۳. متصدی تکافل به عنوان یک مضارب عمل می‌کند که این فرد مهارت‌های مدیریتی خود را به طرز کارآمدی در هدایت صندوق تکافل به کار می‌گیرد. وی وجوه بیمه‌شوندگان را در مسیرهای مورد قبول اسلام سرمایه‌گذاری می‌کند.

۴. سود حاصل از سرمایه‌گذاری وجوه بیمه‌شوندگان، به نسبت توافق‌شده بین بیمه‌شوندگان (صاحبان مال) و مجری (مضارب) تقسیم می‌شود. واریز وجه به حساب وجوه بیمه‌شوندگان و حساب وجوه سهامداران با توجه به سهم نسبی آن‌ها از سود سرمایه‌گذاری، صورت می‌پذیرد. در صورتی که زیان وجود داشته باشد، تنها در حساب وجوه بیمه‌شوندگان منظور می‌شود.

۵. با توجه به قواعد مضاربه، هزینه‌های عملیاتی سرمایه‌گذاری به مضارب یا شرکت مجری تکافل متعلق خواهد بود و بنابراین، از حساب وجوه سهامداران کسر می‌گردند. این هزینه‌ها تنها شامل

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

هزینه‌های عمومی و اداری مربوط به سرمایه‌گذاری می‌شوند و کل هزینه‌های کسب و کار را دربرنمی‌گیرند.

۶. مابقی هزینه‌های کلی و اداری که به سرمایه‌گذاری مربوط نیستند، در حساب وجوه بیمه‌شوندگان لحاظ می‌شوند.

۷. منافع حاصل از تکافل به ذی‌نفعان پرداخت می‌شود؛ همین‌طور اگر در نتیجه زیان‌ها و خسارات واقعی بدهی‌ای ایجاد شود، به ذی‌نفعان ارجاع داده می‌شود.

۸. در فواصل زمانی متناوب، خالص بیمه یا مازاد تکافل که از تفاوت حق بیمه دریافتی و هزینه‌های پرداختی حاصل می‌شود، محاسبه می‌گردد و اگر مازادی وجود داشته باشد به بیمه‌شوندگان تعلق می‌گیرد؛ همین‌طور اگر کسری پیش آید، بیمه‌شوندگان باید آن را پرداخت نمایند. شرکت تکافل بازدهی خود را از طریق سهم سودش در مضاربه به دست می‌آورد.

تکافل برمبنای وکالت

کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و نیز برخی کشورهای آفریقایی (به طور مشخص سودان) از این الگو استفاده کرده‌اند. مدل وکالت نوعی تکافل برمبنای دستمزد افراد است که طی آن یک طرف سرمایه را تأمین می‌کند و طرف دیگر صندوق را اداره می‌کند. در این مدل شرکت‌کنندگان سرمایه را به شکل حق بیمه به صندوق پرداخته و به مجری تکافل که در نقش وکیل یا عامل بیمه‌شوندگان وارد عمل می‌شود حق‌الزحمه مشخصی پرداخت می‌شود که این در عوض سود مشترک در قرارداد مضاربه، برای ارائه خدمات مدیریتی در سرمایه‌گذاری محتاطانه و اداره صندوق می‌باشد. تمامی هزینه‌های عملیاتی به عهده وکیل قرار می‌گیرند. این مدل در نمودار (۴) نشان داده شده است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

نمودار ۴. سازوکار عملیات تکافل برمبنای وکالت

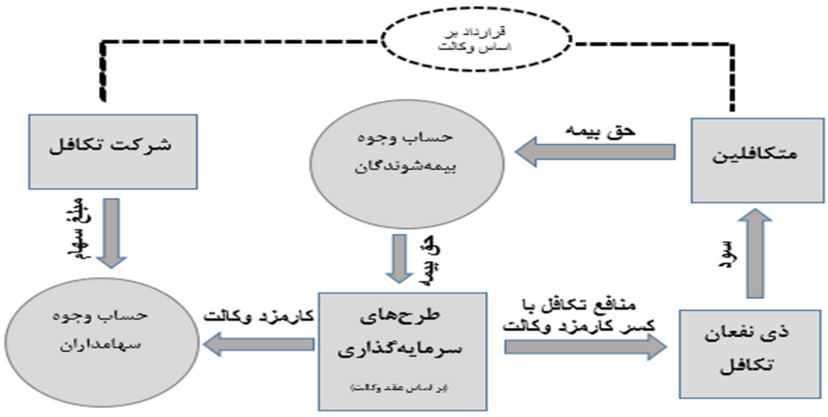

منبع: یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های این مدل به قرار ذیل می‌باشند:

۱. بیمه‌شوندگان مبلغی به عنوان حق بیمه پرداخت می‌کنند که به حساب وجوه بیمه‌شوندگان واریز می‌شود.

۲. شرکت مجری تکافل نقش عامل یا وکیل را خواهد داشت. سهامداران این شرکت در تشکیل وجوه سهام‌داران با هم شریک می‌شوند. لازم به ذکر است که این حساب با حساب وجوه بیمه‌شوندگان متفاوت است.

۳. مجری تکافل به عنوان وکیل یا عامل، وجوه جمع‌آوری‌شده از بیمه‌شوندگان را در مسیرهای موافق شریعت، سرمایه‌گذاری می‌کنند. سود حاصل از سرمایه‌گذاری به حساب وجوه بیمه‌شوندگان واریز می‌شود.

۴. تمامی هزینه‌های عملیاتی، عمومی و اداری به حساب وجوه بیمه‌شوندگان واگذار می‌شوند؛ چرا که مجری تکافل این هزینه‌ها را به وکالت و نمایندگی از طرف بیمه‌شوندگان انجام می‌دهد.

۵. حق‌الزحمه‌ای که مجری تکافل دریافت می‌کند می‌تواند به صورت مقداری مطلق یا درصدی از حق بیمه‌های دریافتی باشد.

۶. منافع حاصل از تکافل به ذی‌نفعان پرداخت می‌شوند؛ به همین ترتیب، اگر در نتیجه هزینه‌ها و زیان‌های واقعی، بدهی‌ای ایجاد شود، به ذی‌نفعان ارجاع داده می‌شود.

۷. در فواصل زمانی متناوب، خالص بیمه یا مازاد تکافل که از تفاوت حق بیمه دریافتی و بدهی‌های پرداختی حاصل می‌شود، محاسبه می‌گردد و اگر مازادی وجود داشته باشد به

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

بیمه‌شوندگان تعلق می‌گیرد؛ همین‌طور اگر کسری به وجود آمده باشد، بیمه‌شوندگان باید آن را پرداخت نمایند.

الگوی مرکب از هر دو الگوی وکالت و مضاربه

علت اصلی طراحی این الگو، ایراداتی بوده است که در الگوهای مضاربه محض و وکالت محض بروز نموده است. این الگوی تکافل براساس ترکیبی از دو عقد مضاربه و وکالت انجام می‌شود که ماهیت هر یک در جریان عملیات حفظ می‌شود. براین اساس تکافل ترکیبی مضاربه وکالت شکلی از قرارداد است که طی آن متکافلین و شرکت تکافل به طور همزمان در دو عقد مستقل وارد می‌شوند که هر یک اقتضائات خاص خود را دارد. در این الگو بخشی از عواید شرکت تکافل از محل حق‌الوکاله اولیه و بخش دیگر از محل عواید طرح‌های سرمایه‌گذاری تأمین می‌گردد. بدین جهت شرکت با تعیین نسبتی مشخص از آورده‌های متکافلین به عنوان حق‌الوکاله، بخشی از درآمدهای خود را تضمین می‌نماید و بخش دوم را از محل عاملیت خود در قرارداد سرمایه‌گذاری و نیز آورده سرمایه خود (در صورت وجود) کسب می‌کند. بدین‌سان وابسته بودن بخشی از درآمد کل شرکت تکافل به بازدهی و بهره‌وری طرح‌های سرمایه‌گذاری، انگیزه کافی را در شرکت برای تلاش حداکثری و بهره‌برداری کارآمد از منابع سرمایه‌ای متکافلین ایجاد و تضمین می‌نماید (عبدالملکی و کریمی،۱۳۹۲: ۷۰-۶۹).

تکافل برمبنای وقف

این نوع تکافل به دنبال اعتراضات فراوانی که به بحث تقسیم مازاد سود مشترک در مدل مضاربه و حتی به مدل تصحیح شده آن وارد شد، و با هدف ایجاد رفاه و نه کسب سود، براساس قرارداد وقف ارائه شده است. در این مدل، برنامه‌ها به صورت غیرانتفاعی طراحی می‌شوند و هیچ مکانیزمی برای توزیع وجوه مازاد وجود ندارد و بیمه‌گر وجوه مازاد را به منظور حمایت از جامعه شرکت‌کننده نگه می‌دارد. دانشمندان و اساتید دینی یک مؤسسه معتبر و مشهور اسلامی در کراچی به نام دارالعلوم این مدل را تأیید کردند. این الگو در برخی کشورهای آسیایی (از جمله پاکستان و عربستان سعودی) و در سودان مورد استفاده قرار گرفته است. در این الگو ابتدا توسط شرکت تکافل یک صندوق با ماهیت وقفی تأسیس می‌شود و یک کمک اولیه توسط شرکت تکافل به این صندوق صورت می‌گیرد و سپس بیمه‌گذاران پرداخت‌هایی (سهم مشارکت) را به بخش تبرع صندوق وقف انجام می‌دهند که برای تسویه خسارت مورد استفاده قرار گیرد. شرکت تکافل بابت انجام امور بیمه‌گری حق‌الزحمه ثابتی از صندوق وقف کم می‌کند و مبلغ باقی‌مانده طبق اصول شریعت

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

سرمایه‌گذاری می‌شود (گروه مطالعات اسلامی بیمه پژوهشکده بیمه، ۱۳۹۱: ۸۹). به عبارت دیگر، در قالب وقف بیمه‌گذار نیز حق بیمه‌ای را به صندوق بیمه که خود موقوفه بوده و شخصیت حقوقی دارد می‌پردازد و متولی آن حقی به عنوان حق‌التولیه برداشته و اقدام به سرمایه‌گذاری براساس قراردادهای وکالت یا مضاربه و یا ترکیبی از این دو می‌نماید. سپس سود حاصل از سرمایه‌گذاری پس از پرداخت تمام خسارات ایجاد شده برای واقفان، هزینه‌های تکافل اتکایی و هزینه‌های بیمه‌گری، یا طبق مقدار حق بیمه‌های متکافلین، بین شرکت‌کنندگانی که قبل از این هیچ خسارتی برای آن‌ها پرداخت نشده توزیع می‌شود (Akhter, 2008: 74) و یا برای تشکیل ذخایر و پرداخت‌های آتی به کار می‌رود. به دلیل وجود حق‌الزحمه ثابت، به این الگو الگوی وکالت وقف نیز گفته می‌شود. انگیزه‌های عامل اجرایی در این الگو بسیار شبیه الگوی وکالت است؛ اما الگوی وقف، مشکل مهم و شرعی مالکیت وجوه پرداختی مشارکت‌کنندگان در الگوی وکالت را برطرف می‌کند. از آن‌جا که این الگو، چندین مسأله شرعی که در سایر الگوها وجود دارد را برطرف می‌سازد با اقبال فزاینده‌ای روبه‌رو شده است (رشیدی، ۱۳۹۰: ۱۶۶-۱۶۴).

جمع‌بندی

چنان‌چه گذشت، بیمه یک قرارداد تقسیم ریسک است که به وسیله آن، افراد یا سازمان‌ها ریسک خود را به دیگران انتقال می‌دهند. بحث پیرامون مشروعیت آن در سال‌های اخیر توجه بسیاری از فقها را به خود مشغول کرده است. اکثریت فقهای شیعه آن را مشروع دانسته و در بین آن‌ها فردی را نمی‌توان یافت که قرارداد بیمه رایج را به‌طور کلی غیرمشروع بداند اما اکثریت فقهای اهل تسنن به علت وجود ایرادات شرعی و نیز این‌که هدف از استفاده آن کسب سود است آن را نامشروع اعلام داشته و تکافل را که مبتنی براصل کفالت همگانی است به‌عنوان جایگزین بیمه رایج معرفی کرده‌اند. اساس مفهوم تکافل برمبنای اتحاد، همدلی، همبستگی جمعی، مسئولیت‌پذیری و برادری بین افرادی که برای جبران زیان یکدیگر توافق می‌کنند، استوار است. لذا با بیمه رایج که فعالیتی سودمحور است اختلافات عمده‌ای دارد. تکافل در قالب یک شرکت شکل می‌گیرد که بیمه‌گذاران، سهامداران آن شرکت به حساب می‌آیند، هر فرد به میزان استطاعت مالی خود، حق بیمه می‌پردازد و به همان میزان هم، مالک شرکت تکافلی می‌شود. بنابراین، افراد کم درآمد نیز می‌توانند خود را بیمه نمایند و چنان‌چه در پایان دوره مالی شرکت، سودی حاصل شده باشد، این افراد از سود حاصله، به میزان پرداخت خود سهم می‌برند. در تکافل، بیمه‌گذاران، پولی که از جیب آن‌ها پرداخت می‌شود تا خسارت یک فرد کم درآمد جبران گردد را به عنوان نوعی هبه قلمداد می‌کنند، لذا فرد کم درآمد با وجود پرداخت حق بیمه اندک ممکن است خسارتش به میزان زیادی جبران شود. این

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

دو مسأله به معنای فقرزدایی و کمک به مستمندان جامعه است که ملاک‌های تحقق عدالت اقتصادی است. از این‌رو تکافل از منظر عدالت اقتصادی بر بیمه برتری داشته و ارتقاء رفاه عمومی، گردش متناسب و متعادل ثروت بین افراد و گروه‌ها، رفع فقر و تکاثر، جلوگیری از استعمار و ارتقاء روح اخوت و شفافیت اطلاعات از عمده‌ترین آثار و مزایای آن به شمار می‌روند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

منابع

قرآن کریم

۱. آقا مهدوی، اصغر، اسمعیلی‌گیوی، حمیدرضا و کاوند، مجتبی (۱۳۸۸)، بررسی الگوهای بیمه اسلامی (تکافل) مبتنی برمضاربه از نظر سازوکارهای عملیاتی و فقهی (فقه امامیه)، دوفصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، سال ششم، شماره ۱۲، صص ۱۴۸-۱۲۱.

۲. بیمه نیوز (۱۳۸۷). بیمه‌های تکافل، نفع مشترک، پایگاه اطلاع‌رسانی صنعت بیمه.

۳. توحیدی‌نیا، ابوالقاسم (۱۳۸۷). "تکافل و اهمیت توجه بیشتر به آن در ایران"، *صنعت بیمه*، سال بیست و دوم، شماره ۴.

۴. جلیلی، عباس، عبدالمکلی، حجت‌الله و معظمس، حسن (۱۳۹۶)، بررسی مبانی حقوقی باز توزیع مازاد بیمه تکافل، پژوهشنامه بیمه، سال سی و دوم، شماره ۲، صص ۱۲۶-۱۰۷.

۵. دادگر کرماجانی، یدالله (۱۳۷۸)، نگرشی براقتصاد اشلامی: معرفت‌ها، ارزش‌ها و روش‌ها، پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس.

۶. رشیدی، رامین (۱۳۹۰)، "مروری بر تکافل"، مجله تازه‌های جهان بیمه، شماره ۱۶۴.

۷. سراج‌زاده، محمدجواد (۱۳۸۸)، تحلیل نظری مقایسه‌ای بیمه متعارف و تکافل. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه امام صادق (ع).

۸. سلیمانی، سعید، صادقی شاهدانی، مهدی و فطانت، محمد (۱۳۹۳)، طراحی صندوق سرمایه‌گذاری مشترک بیمه‌ای به‌منظور افزایش ظرفیت بیمه اتکایی، فصلنامه علمی پژوهشی دانش سرمایه‌گذاری، سال دوم، شماره نهم.

۹. سید نورانی، سید محمدرضا و رشیدی‌نژاد، حسین (۱۳۹۴). تکافل خرد: ضرورت‌ها و کارکردها (در کشورهای در حال توسعه اسلامی). تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

۱۰. سید نورانی، سید محمدرضا، تاری، فتح‌الله، مهدوی، غدیر و رشیدی‌نژاد، حسین (۱۳۹۰)، تکافل و سازوکاری مناسب برای ارائه بیمه‌های خرد در مناطق روستایی ایران(مطالعه موردی: روستاهای شهرستان کرمان)، دوفصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، دوره ۸، شماره ۱۶، صص ۱۱۵-۷۷.

۱۱. صالح آبادی، علی (۱۳۸۵)، بررسی فقهی – حقوقی قرارداد آتی شاخص سهام، مجموعه مقالات بازارهای مالی اسلامی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

۱۲. عبدالملکی، حجت‌الله و کریمی، سید محمد (۱۳۹۲)، الگوی تکافل در پوشش ریسک و بیمه. تهران، بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشکده بیمه. چاپ اول.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

۱۳. عربی، سید هادی و محمودی، فاطمه (۱۳۹۵)، بررسی تکافل، چشم‌انداز و چالش‌های صنعت تکافل، فصلنامه علمی ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره چهاردهم، صص ۳۱-۷.
۱۴. عسگری، محمدمهدی و اسمعیلی گیوی، حمیدرضا (۱۳۸۷)، مقایسه کارایی بیمه اسلامی (تکافل) و بیمه متعارف با فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP، فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، سال هفتم، شماره اول، پیاپی ۱۳.
۱۵. عسگری، محمدمهدی و اسمعیلی‌گیوی، حمیدرضا (۱۳۸۸)، تحلیل نظری ساختار بیمه‌های عمر در نظام تکافل و بیمه‌های متعارف، فصلنامه اقتصاد اسلامی، سال هشتم، شماره ۳۲، صص ۹۱-۶۳.
۱۶. عسگری، محمدمهدی و اسمعیلی‌گیوی، حمیدرضا (۱۳۸۷)، صنعت تکافل: ویژگی‌ها و فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو، همایش ملی مالی اسلامی، دانشگاه امام صادق (ع) و بانک کشاورزی.
۱۷. غفوری، علی (بی‌تا)، خطوط اصلی در نظام اقتصادی اسلام، چاپ دوم، {بی‌جا}: پرتو.
۱۸. گروه مطالعات اسلامی بیمه پژوهشکده بیمه (۱۳۹۱)، الگوی تکافل و الزامات اجرای آن در ایران، (طرح پژوهشی به سفارش بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران).
۱۹. لطفی، عباسعلی و هوشمند، محمود (۱۳۸۹)، پژوهشی در زمینه عقد بیمه و سرمایه‌گذاری‌های مالی و تطبیق آن با موازین اسلامی، دومین همایش اقتصاد اسلامی و توسعه دانشگاه فردوسی.
۲۰. محمدی مهر، محمدحسن (۱۳۸۵)، بررسی تطبیقی نظام بیمه و تأمین اجتماعی با نظام تکافلی اسلام، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد پیوسته رشته معارف اسلامی و اقتصاد، دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۲۱. موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۹ش)، البیع، جلد ۳، چاپ اول، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۲۲. ناطق، احمد (۱۳۸۸)، امکان‌سنجی ایجاد مؤسسات بیمه اسلامی در جمهوری اسلامی ایران با توجه به موازین فقه امامیه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق (ع).
۲۳. نجفی، شیخ محمد حسن (۱۳۶۵)، جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم.
24. Abouzaid, Ch. (2008). Takaful in Europe : What Could Be the Next Step. MIR Takaful in the EU.
25. Akhter, W. (2009). Takaful Models and Global Practices. COMSATS Institude of Information Technology, Lahore, pp. 54-60
26. Akhter, W. (2008). Potential of Takaful in Pakistan: Operational and Transformational Paradigm. PHD Thesis of Philosophy in Management Sciences, National University of Modern Languages, Islamabad.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]

27. Mohd, I. A., Tariq, M., & Mohd, S. k. (2010). Problems and Prospects of Islamic Banking: a Case Study of Takaful. Munich Personal repec Archive (MPRA), Paper No. 22232, posted 20. April 2010 20:49 UTC.
28. Oliver, W. (2007). Takaful a New Global Insurance Growth Opportunity. Marsh Mercer Kroll Guy Carpenter.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-16]